

skriftet og for å forstå opplysningstiden som gjorde denne publikasjonsformen mulig.

Anne Beate Maurseth

Peter Ullgren, *Hemligheternas brödraskap: om de svenska frimurarnas historia* (Stockholm: Norstedts, 2010). 338 s.

En av litteraturens drivkrafter är läsarens väntan på avslöjandet. Med titeln *Hemligheternas brödraskap* skriver Peter Ullgren, docent i historia, in sin bok i en populärhistorisk genre där blottläggandet av frimurarnas ordenshemligheter utgör själva huvudnumret. Föregångare inom genren är flera. Bortser vi från småskrifter, till exempel 1930-talets nazistiska pamfletter, återfinns tre huvudverk inom genren: Karl Friedrich Ebers *Sarsena* (1817; svensk översättning 1820); Rudolph Backoffner, *Frimureriet, dess hemliga tecken, karakterer och loge-arbeten* (1866); Sverre Dag Mogstad, *Frimureri: mysterier, felleskap, personlighetsdannelse* (1994). Gemensamt för dessa tre är deras kritik mot frimureriet och målsättning att avslöja de av Hertig Carl utformade ordensgraderna inom det så kallade "svenska systemet", verksamt i Norden och delar av Tyskland.

Ullgrens bok skiljer sig emellertid från tidigare skrifter på två punkter. För det första är hans ansats inte antagonistsens; bokens "avslöjanden" syftar främst till förnöjelse och förkovran till skillnad från en strävan att helt avkläda frimureriets hemligheter. För det andra gäller en uttalad ambition att följa "frimureriets reella historia [...] utan att väja för märkliga sanningar [...] att räta ut falska rykten och överdrifter" (s. 15). Det som tecknas är således en övergripande kulturhistorisk bakgrund till fenomenet frimureri.

Dispositionen är kronologisk förutom den publikfriande introduktionen "Riddaren och döden" om dödskeletonarbete, världskon-

spiration, tempelherreorden och frimureriets engelska ursprung. De tre påföljande kapitlen behandlar var för sig 1700-, 1800- respektive 1900-talet fram till i dag. Mot bakgrund av recensionens hemvist i *Sjuttonhundratalet* avgränsar jag granskningen till bokens första del som med sina drygt tvåhundra sidor utgör dess huvuddel.

Kapitlet om 1700-talet inleds med en beskrivning av Wrede-Sparres loge och den första svenska receptionen av Carl Gustaf Tessin år 1735. Att källorna om frimureriet under 1730- och 1740-talen är få är allmänt känt. Ullgren begränsar framställningen till bildandet av frimurarloger och deras namnkunniga medlemmar vilket får anses som helt naturligt. Mer omfattande är emellertid nästa avsnitt som behandlar de tre första gradernas innehåll, i huvudsak referat från Mogstad (1994), enligt mönstret: födelse-liv-död. Framme vid år 1753 och Adolfs Fredriks beskyddarskap väljer Ullgren att redogöra för frimurarnas barnhusverksamhet, en skildring baserad på Lars-Otto Bergs *250 år i barmhärtighetens tjänst* (2003). I de efterföljande avsnitten skildras Carl Fredrik Eckleffs initiativ vid tillkomsten av de tre högre andreasgraderna och kapitelfrimureriet. Informationen om Eckleff hämtar Ullgren från Johannes Rudbecks *Karl Fredrik Eckleff* (1930) och återigen får Mogstad (1994) bidra med bildmaterial och information om ritualerna. Här har jag dock en invändning. När Ullgren refererar Mogstads beskrivning av ritualerna och relaterar dem till det frihetstida frimureriet uppstår en anakronism. Anledningen är att de ritualer som Mogstad hänvisar till utgör det "svenska systemet", med dess kristna prägel, som utarbetades av hertig Carl under en flerårig ritualrevisionen. Ritualerna fastställdes år 1800 som norm för alla rikets frimurarloger. Dessförinnan hade varje loge sina ritualer som kunde skilja sig kraftigt åt sinsemellan. Den ingående beskrivning av ritualerna som ges i *Hemligheternas brödraskap* torde därför vara högst approximativ om man som Ullgren

placerar dem i ett frihetstida och gustavianskt sammanhang.

Bokens första del avrundas med avsnittet "Hertig Carl och frimurarmystiken". Här bygger resonemangen på primärkällor som ger Ullgrens resonemang högre bärighet än tidigare. Utgångspunkten är esoteriska texter ur Reuterholmska samlingen och Oxenstiernas samling i Svenska Frimurare Ordens arkiv, Stockholm. Det som utmärker Ullgrens resonemang är att han motiverar hovmagikernas ageranden utifrån deras historiska sammanhang: Plommonfelts planer för Gustaf III som stormästare över världens alla frimurare under 1770-talet, Björnrams lekfulla andeseanser under 1780-talet, och Bohemans stora inflytande över hertig Carls andliga liv från och med 1791. Ullgren ser det andliga sökandet som resultat av intriger och växtvärk inom frimureriet, att de ledande frimurarna sökte andlig fördjupning utom, men i anslutning till, frimureriet. Detta ligger i linje med hans tidigare angivna utgångspunkt att Martin Lamm överdrivet karakteriserat hela frimurarorden som "en ockultistisk sammanslutning" (s. 128), medan källmaterialet indikerar att den esoteriska inriktningen endast gällde en snäv hovkrets av frimurare.

Min främsta invändning mot boken gäller språket. Den språkliga stilnivån är bitvis låg och tonen raljerande. Framställningen växlar ibland mellan jagberättelse och sakprosa. Den intima berättarstilen anslås redan i inledningen: "Jag öppnar den svarta järnskranksgrinden

och skyndar över de regnfuktiga kullerstenarna [...] Jag ser män i mantlar, som vill ta över världen, djävulsdyrkare som ligger i kistor, dricker blod och slaktar små barn" (s. 9). Att jagperspektivet förekommer i en rafflande inledning må väl vara hänt. Men när Ullgren i sina historiska översikter interfolierar liknande jagberättande avsnitt och frejdiga dialoger med nutida frimurare (s. 100–101) brister hans ambition att söka fakta bortom myterna i trovärdighet, och detta i själva framställnings sättet.

Min tveksamhet gäller även den från Ullgrens sida uttalade moderniseringen av citat ur primärkällorna. Enligt min mening hade läsbarheten och 1700-talets språkdräkt kunnat bevaras med några få parentetiska klargöranden. Det visar om inte annat den autentiska textutgåvan i Kjell Lekebys *Gustaviansk mystik* (2010) där flera av Ullgrens primärkällor för övrigt har publicerats. Slutomdömet är positivt, alla invändningar till trots. Ullgren har visserligen inte bidragit med egen forskning eller nya fakta; för den som känner området finner sig aldrig något egentligt avslöjande. Han har emellertid sammanställt nuvarande kunskap om frimurarordens historia i Sverige på ett överskådligt och intresseväckande sätt, och därigenom uppmärksammat ordens ställning inom det förmoderna civilsamhället.

Marcus Willén